

М. Й. Єленська *)

Перед розводом*).

(Правдивий випадок).

Артур Тарвід висів з варшавського поїзду на малій зупинці між Барановичами і кордоном. Ранок був прегарний, ясний, соняшний. Легонька мряка сповивала обрій. Берези зачинали жовтіти, а клени червоніти. Черстве, чисте, холоднаве повітря розкішною свіжістю овіяло мужчину, що був змучений цілонічною їздою. Надбіг хлопчина і взяв від нього валізку.

— Чи є коні з Маринок?

— Є, пане дідич.

Зупинився на хвилину, щоби закурити цигарку. Усміхнувся і привітливо кивнув головою у відповідь на поклін візника, і всів до повозу. Рушили чвалом.

— Що діється в дома, Прогоре? — спитав. Чи майстри скінчили печі?

— Скінчили в четвер, пане дідич. Роблять тепер в броварі, якраз в акцизній кімнаті.

По хвилі візник знову зачав розмову.

— Пані графиня приїхали вчора раннім поїздом, пане дідич.

— Графиня Ірена?

— Так є.

— „Псякрєв“! — вихопилось Тарвідові, одначе так тихо, що візник того не зачув. Та вістка зіпсула йому відразу настроїв. З'їритованим рухом кинув на шлях тільки що запалену цигарку.

„Псякрєв“! — повторив. — Чорти наднесли! Будуть знову ради, намови, мольби. Вона одна ще не приїжджала. Могла заощадити собі тогдо труду. Думав я, що розумніша. Оце приємність щойно. Треба буде бути привітливим, сердечним, вдавати, що я захоплений її приїздом. А, хай то всі чорти!

З пересердям затиснув капелюх, занурився глибше в сидження, ноги обутив щільніше плахтою, немов би йому нагло стало холодніше і запалив другу цигарку. На молодім, вродливім обличчі зарисувалася нехіль і нетерпеливість. Хотів крикнути на візника, щоб підганяв коні, але згадав, що нема чого так дуже спішитися назустріч немилій розмові і здержався.

Не мав ще тридцятьки літ. Темний брунет, середнього росту, дуже смаглявий, очі мав чорні, з дуже довгими війми. Його уста дещо на мужчину замалі, але дуже гарно зарисовані, вічно сміялися. Одначе тепер виднів на них гримас невдоволення.

*) М. Й. Єленська це польська католицька письменниця, що недавно видала дуже цікаву й цінну збірку оповідань: „Szatan zwyciężony“, opowiadania prawdziwe, Poznań, 1934, 16°, 160 ст., nakładem Archidiecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej. — Це оповідання, що в оригіналі має наголовок „W ostatniej godzinie“, вибираємо якраз з тієї збірки.

Ненадійний приїзд пані Ірени, старшої від нього 4 роки сестри, що проживала аж в Галичині, був йому очевидно неприємний. Недавно ще був би нею щиро тішився, але від кількох тижнів його звязки з ріднею були більше як напружені.

Ах, досить мав тих розмов, тих переконувань, тих намов. Від коли, тому три місяці, сказав, що розійдеться з жінкою і хоче женитися з гарною панною Матою Цедронською, ціла його рідня нічого не занедбала, щоби вплинути на нього і відвести від наміру. А рідню мав численну: двох братів і три сестри, всі старші від нього. Всі вони, крім наймолодшої Іренки — тієї якраз, що про її приїзд звістив йому перед хвилиною візник — були у нього по черзі, розмовляли, переконували, заклинали, небо і землю порушали, щоби тому перешкодити. Тільки Іренка не могла приїхати, бо саме в тім часі вродилася їй донечка, але засипувала його листами. Волів листи, як приїзд. На листи можна було просто не відповідати. То ж викручувався і втікав, як лиш міг. Відповідав родині мовчанкою, жартом, обуренням — чим врешті міг і вмів. Чи ж могли встоятися якінебудь аргументи перед побідним чаром Мати? Вона заслонила йому собою цілий світ, огорнула його думки, уяву, змисли, серце, все... Від першої хвилини, коли познав її тієї зими на лещетарських змаганнях в Закопанім, почув потяг до неї, і розпочався між ними відразу флірт, такий легкий, розкішний, сезонний флірт, що їх тисячі навіязується і розв'язується без дальших консеквенцій. Поглибилось те залицяння на весняних перегонах в Варшаві, а дозріло остаточно на Гелю, де зустрілися в липні. Літо було виїмково гаряче і погідне; цілими годинами можна було вигріватися на теплім піску в легких купелевих костюмах. Там, лежачи при ній в сонці, дійшов одного дня до переконання, що без неї жити не варта, що все інше треба радше посвятити, як її виречися. Була така чудава! Ціла в контрастах: контрастом було золоте, коротке, з природи кучеряве волосся, і чорні, тонкі, прекрасно нарисовані брови; контрастом пристрасть погляду темних глибоких очей і веселість розсміяних уст; контрастом м'якість укладу тіла в спочинку і його нервова пруживість в русі; контрастом врешті тверезий розсудок думки і слів з розливним дещо розм'янням почувань. І з тим побідним чаром сестри і брати Артура хотіли боротись аргументами релігії, обов'язку, загальної opinii. Справді! І думали, що їх слова хоч на хвилину встояться перед тамтим образом? О, наївні! Говорили про обов'язок, про пановання над собою тоді, коли на сам спомин про Мату кров кипінням вдаряла йому до голови, а серце приспішувало свій живчик. Коли хтось є старий, дуже старий, знемощений, коли застигаюча вже кров повільно кружить в жилах, це може що іншого. Але він має аджеж ціле життя перед собою, ціле життя! Таке довге, щасливе, розкішне життя з Матою! Не гадає псувати собі того життя якимись мертвими, перестарілими теоріями про відповідальність. Відповідається тільки за щастя! Тільки!

Іще з Гелю написав до жінки, що старається за розвід.

Зробив зрештою все дуже порядно. Її і її двом малим синкам залишав добре загосподаровану посілість на Поліссю, а сам переносився до другого двора в Новгородщині. Зробив вже саме гіпотечний запис майна. Чого ще можна було від нього домагатись? Аджеж Мати не відречеться! О ні!

Пощо та Іренка приїжджала?! Посваритися з нею не хоче, З цілої рідні вона була йому завжди найближча і віком і вдачею. Зрештою є занадто добре вихований, щоб з жінкою сваритися. Але треба буде привітливо слухати нудної балачки, треба буде „вдавати приємного“, треба буде вязатися, а він того так не любить...

Зідхнув і випростувався, бо візджали вже в браму. З приємністю ствердив поступ робіт в городі й перед домом. За місяць, коли приїде сюди з Матою, все буде вже готове й гарне.

Іренка стояла на ганку, чекаючи на нього. Вискочив з брички, рухом повним галянтерії підніс її руку до уст, але вона другу руку закинула йому на шию і міцно стиснула, дещо нервово.

— Як то гарно, що ти приїхала Іренко! Але чому завчасу не повідомила мене? Був би приспішив свій поворот, а так мусіло тобі бути дуже нудно і невігідно?

— Навмисне не повідомила я — відповіла, знижаючи дещо голос з огляду на присутність слуги. — Побоювалась я, щоб ти не виїхав, аби зо мною не стрінутись, так як це зробив ти з Юрком.

Артур розсміявся без тіни заклопотання.

— Бідний Юрко! Ще мені того не забудь?

— Ні! — відказала поважно. — А я воліла не наражувати себе на те саме.

— А то чому? Моя дорога! Але чого ж тут стоїмо? Позволиш, що піду обмитися і переодягнутися. Опісля з'їмо обід і покажу тобі зміни, що їх я тут поробив. Сподіюся, що даш на них свою апробату. Побачиш лазничку. То вершок комфорту.

— Ні, Туню. Опісля порозмовляємо.

— Згідно з наказом, пані! Але чи не можна би відложити тієї розмови дещо на пізніше. На вечір наприклад? При лямпі ліпший настрій до розмови. Могли б ми навіть запалити ватран.

— Ні. Вечірним поїздом мушу виїхати.

— Так скоро, Іренко? То скандал приїздити на так коротко — а в душі додав: — Порозмовляємо! Що за мила перспектива! Щастя, що то вже остання „розмова“!

II.

Кілька годин згодом, по вчаснім обіді, Артур з сестрою перейшли до гостинної кімнати, що її велике венецьке вікно, навстіж тоді отверте, виходило на город. На обличчю пані Ірени пробивалась втома. З темними кружками під очима вдивлялась в брата, хоча з його обличчя збагнути його думки. Можна було гадати, що то вона вертала з подорожі і цілу ніч провела

в вагоні. На Артурі, відсвіженім, обголенім, перебранім в ясний тенісовий одяг, не можна було пізнати втоми. Обід з'їв з апетитом і був тепер в досконалім гуморі. Його очі сміялися, а уста не замикалися. Докоряв сестрі, що не оглянула дому й городу в часі його неприсутности.

Ірена перервала йому, скоро лише двері замкнулися за слугою.

— Отже Туню? — спитала.

— Отже що, Іренко? — відповів запитом, вдаючи, що не розуміє, про що їй йде. — Отже може схочеш оглянути тепер зо мною дім? Вір мені, що варта. Велике стінне дзеркало до сальону купив я принагідно, а лазничка є останнім словом елегантції й вигоди. Ходи!

Порушилася нетерпеливо.

— Не вдавай, Туню. Знаєш досконало, про що мені йде і про що питаюся. Їздив ти до Варшави?

— До Варшави, опісля до Вільна і знову до Варшави. Тому так довго забарився. Але зате все залагодив. Буде добре.

Похилилася нагло наперед і зложила руки. Її обличчя зарум'яніло, очі блиснули.

— О Туню, Туню! Буде добре? Зірвав ти? Вертаєш до Ядзі?

— Іренко успокойся! Яка ти страшно нервова є тепер! Ця розмова томить тебе і розстроює. Краще її залишити. Вір мені, що вона нічого не змінить. Краще ходім до городу. Глянь, як гарно!

— Артур!

— Но, як „Артур“, то вже дуже зле. То вже знак, що моя пані сестра на правду гніватись зачинає. Не дивись так на мене, Іра. Добре, вже добре, все тобі скажу, не буду викручуватись. Хочеш знати, чи я зірвав з Матою? Чи вертаю до Ядзі? Ні. Не зірвав я і не зірву, і до Ядзі не верну. Точка. Немає тут про що більше говорити.

— То ж що залагодив ти в Варшаві? Що є „добре“?

— Було на хвилю зле, але направив я і є добре. Знаєш певне, що розводова справа завела?

— Ні, не знала я. Не відповів ти мені на два останні листи.

— Чи ж то може бути? Дуже мені прикро! Завжди маю так мало часу! — Замовк на хвилину. Хотів запалити цигарку, але запальничка затялася. Потряс нею кілька разів, а закуривши, дбайливо замкнув її і сховав до кешені в камізельці. Іренка нервово затискала руки в ожиданню. Артур зятагнувся цигаркою, перехилиючи дещо взад голову, а потім порушив рукою, щоб розвіяти дим.

— Вибач, може тобі перешкоджає моє курення?

— Ні, ні. Говори скоро. Розводова справа?

— Завела зовсім. То є безлична брехня, що можна там все зробити грішми. Нічого не вдіяв я. Фантастично домагаються певних доказів, а тих очевидно не маю. Тож кинув я все і поїхав до Вільна.

— Чому до Вильна?

— Бо ніщо іншого, бачиш, не залишалося мені, як змінити релігію, а там є дуже порядний суперінтендент, що влекшує перехід на протестантизм. То щось подібно, як у нас єпископ. Поговорив я з ним, лишив папері, поробив всі вступні кроки, а він мене за кілька днів повідомить, коли зможуть мене формально прийняти. Він дуже порядний чоловік і дуже привітливий. Сейчас потім повинчаюся з Матою. Маю надію, що буде ще тут гарно. А з Вильна вернув знову до Варшави, щоби купити радіо, бо там можна його дістати на кращих умовах. Вибрав я чудово, шість-лямпове, з голосником. Побачиш, який тут буде культурний закуток!

Дивилась на нього майже з перестрахом. Впали їй руки супроти тієї безмежної легкодушності, з якою говорив одним душком про радієвий апарат і про зміну віри. Можна знайти аргументи, що порушили б скалу на дорозі, але як усунути гору перелетного піску. Може входячи в його атмосферу?..

— Чи призадумався ти над тим, як на твоїм життю — ах, тільки зовнішне, товариське життя маю очевидно на думці — відібеться зміна релігії? Скільки дверей замкне вона тобі?

Розсміявся свобідно і стряс попіл з цигарки.

— Скільки це мені замкне дверей? Моя дитино, звідки ти приїжджаєш? Чи спадаєш просто з місяця? Минули вже часи, коли в таких випадках висилалося нумероване повідомлення, щоби знати, хто його вишле. Не турбуйся нашим товариським становищем. Можу тобі заручити, що воно ані трошки не потерпить.

Прикусила трохи уста. Признала йому в душі слухність.

— В кожному разі потерплять відносини з родиною.

— Ах, не вір тому! Спершу певне всі будете трохи бокувати, але не схочете бути для мене гіршими від чужих. І подумай лише, яке було би положення, якщо б ми в світі зустрічалися і не виталися? Абсурд. Знаєш добре, що ані Андрій, ані Юрко того не зроблять. Зофія також ні. Про Мілю взагалі немає мови. А ти хіба не схочеш бути суворішою від них? Ти не видержала б довго. Знаю тебе.

Замовкла. Знову признала йому слухність.

— А Ядзя? — спитала по хвилині, знижуючи дещо голос. — Чи тобі її не жаль? Аджеж було вам так добре!

— Ах, Ядзя! — зідхнув. — Так, досконало нам було. Дотикаєш найболючішої струни. Ніколи не забуду тих кілька літ щастя з Ядзею! Буду їй завсіди за них вдячний. Але що ж пораджу на те, що не кохаю вже її, а кохаю Мату? Того не можу змінити. Забезпечив я їй вповні прожиток, а до виховання хлопців не буду втручатись зовсім. Нічого більше не можна від мене вимагати.

— Одначе це кривда для неї. Маєш супроти неї обовязки.

— А чи супроти Мати не маю обовязків? Памятай, що скомпромітувалася для мене. Мав би я вклонитися їй і сказати:

„допобачення“? Подумай, Іренко! Не говорю вже про нашу любов, але чи порядний чоловік так поступає?

— На мою думку кривдиш її ще більше як Ядзю.

— Кривджу її? Чому? Ручу тобі, що буде зо мною дуже щаслива!

— Може, а одначе...

— Одначе що?

Не відповіла відразу. Дещо нервово пересунула вазу, що стояла перед нею на столі. Артур приглядався їй з усміхом, очікуючи відповіді.

— Одначе що? — повторив питання.

— Одначе те, що задумуєте вчинити, є злом, і ти її до того доводиш.

Перехилився взад, колишучись на легкім тростиновім кріслі.

— Що ти називаєш злом? — спитав.

— Те, що Пан Біг забороняє.

— Ого! Пан Біг! — повторив протяжно. — Це вже останній аргумент.

Звернулася до нього дуже живо.

— Аджеж не перестав ти вірити в Бога? — закликала.

— Ні, Іренко. Успокійся. Не перестав. Але це зовсім що іншого. Бог Богом, а життя життям. Це інша категорія, інша шуфлядка, якщо волиш. Розумію досконало, що маєш на думці. Бог на розвід не дозволяє, наш слюб для католицької Церкви буде неважний, зміна віри є гріхом і т. д. і т. д. Правда?

— Так. То ж чому це робиш, якщо розумієш?

— Бо це є життя. Це трудно, цього не змінимо. Пан Біг мусить до цього застосуватися. Є цілий ряд таких життєвих конечностей: розвід, поєдинок, економічна конкуренція, визиск слабших сильнішими. Це все життєві конечності. На це ані ми нічого не порадимо, ані Бог. А життя до нас належить.

— А що в таких разі належить до Бога?

Розсміявся знову.

— На які шляхи зійшла наша розмова! Дуже трудне питання дала ти, а я ніколи не мав замишування до теології. То ж не знаю, що тобі відповісти. Певне, що до Бога належить все. Але таке загальникове „все“. Без входження в подробиці. Без входження передовсім в ділянку життя. Те, що є поза життям, те що іншого. То ж не бійся за мене, Іренко. Перед смертю погоджуся з Богом. Зроблю все, що буде треба і буду в порядку. Коли буду старцем, думаю, що не буде це для мене навіть так дуже важке. Але тепер? О, ні!

— А чи ти певний, що Бог дасть тобі час на те?

— Очевидно! Якщо правда, як говорять, що Бог є добрий, то мусить мені дати час. Це належить до його ролі, так як до моєї ролі належить скористати з того часу. В останній годині звернуся до Нього і зроблю, що мені слід.

— Туню! — шепнула — здається мені, що це сатана говорить твоїми устами!

— Сатана? — Що за думка, Іренко! Чому? Що ж злого говорю? Повторяю тобі, що в останній годині зроблю все потрібне. Можу тобі навіть обіцяти, що під кінець життя минатиму пущі й пустелі, де не має церков і священників. А якщо Пан Біг про мене дбає — в що зрештою не сумніваюся — то мені річ улекшить, а не утруднить.

Замовкла знеохочена. Він колисався далше з головою взад відкиненою, привітливий, усміхнений.

— Здається, що я непотрібно приїжджала — зідхнула встаючи.

III.

Тиждень згодом пополудні Артур Тарвід вертав поволі кінно з поблизького містечка.

Сподівався того дня листа з Вильна з зазивом і сам поїхав на пошту. Не завівся. Зазив прийшов, а крім того мав довгий лист від Мати.

Іхав тепер кроком домів високим, обсадженим деревами насипом шляху. Читав лист і усміх вдоволення не сходив йому з уст. Віжки пустив свobodно і не стягнув їх тоді навіть, коли почув за собою сигнал остороги самоходової трубки.

Його кляч була спокійна і ніколи не боялася самоходів. То ж спрямував її тільки на сам беріг шляху, але не перестав читати листа і навіть очей з нього не підвів.

Нагло зовсім несподівано з дерева, що під ним якраз переїжджав, впала під самі ноги коня вивірка, перестрашена мабуть якимсь хижакom, перевернулася кілька разів в бігу і помчала вздовж шляху. Кляч раптом підвелась і, заки вспів стягнути віжки, скочила на середину дороги. Впала на секунду на передні ноги і Тарвід побачив ось-ось перед собою сірі боки автобусу. Кляч вдруге кинулась в бік, земля під нею обсунулась — кінь і їздець, перевертаючись один через другого, скотилися з високого насипу на поле.

Кінь зірвався відразу. Хвилину стояв, ноги йому дрижали, опісля витягнув шию і помчав галопом до дому. Стремена літали над сідлом, туман куряви підносився з-під ніг. Їздець залишився нерухомо, з дивно підвиненими під себе ногами. Вітер ніс пошляху відірвані чвертки листа.

IV.

Артур Тарвід очуняв з вражіння, що безконечно довго летів в якусь безодню, аж врешті діткнув нагло дна. Почуття такого діткнення і полученого з ним потрясення було прикре, але не болюче. Нічого його не боліло. Відчував лише таку дивну отяжілість, що цілком не міг рушитися. З чималим зусиллям отворив очі і глянув довкруги себе, одначе не порушуючи головою. Лежав в своїй спальні, але чому його ліжко висунули на середину? Чув за собою притишені голоси. В першій хвилині

не міг відрізнити ні їх значіння, ні говорених слів, і знову прикнув очі. Притомність вертала йому звільна і почав розуміти сенс слів.

— Чи телеграми вже вислані? — питав незнаний голос.

— Вислані, пане доктор, — відказав другуй голос, добре знаний, голос старого економа Клімашевського. Але чому такий закатарений, і ніс собі що хвилини витирає? А той перший, то є таки доктор? Пощо його тут?

З труднощами починає собі пригадувати, що з ним сталося. Остання хвилина, що добре памятає, то сірі боки автобусу, що виростали нагло перед ним, розпучливий скок коня, опісля якийсь шалений, неправдоподібний біль, і ніщо, тільки темнота. Мусів певне зімліти, знайшли його і привезли. Одначе його не болить нічого, а сонність минає звільна. Має навіть тепер дивно виострені змисли. Чує не лише голоси, але кожний рух мужчин, що стоять за ним, знає, що вони при вікні і що вікно відчинене, чує дуже легкий шум дерев в городі, на стіні перед собою бачить тіни галуз і плями світла, що свобідно порушаються. Голоси відзиваються знову, притишені, але виразні.

— Якщо телеграма до пана Андрія прийде перед четвертою і застане його дома, то він може тут бути завтра рано, в 7-ій; він перший зо всіх — обчисляє півголосом Клімашевський. Вислав я депешу експрес і з оплаченим післанцем. Але якщо не виїхав сейчас, то буде тут щойно вечором, одночасно з панею Іреною.

— Властиво невелику це робить різницю. На час прибути в жаднім разі не може, а з похороном і так треба ждати на приїзд цілої родини.

З чім же похороном? Про що вони говорять?

— Пане доктор, чи не можна спровадити священика? — говорить ще тихше Клімашевський.

Доктор не відповідає відразу; видно надумується, і голос його стає непевний.

— Не знаю добре умовин, то ж не відомо мені, чи хотів би... Чув я... може то зрештою пльотки... що розводиться? Що змінив релігію?

Отже це про нього мова? Про нього?

— Ще не змінив — відповідає Клімашевський — але мав це зробити. Це не пльотка.

— Бачите. Отже може не схотів би. А крім того, може це зашкодило б йому і приспішило кінець... Зворушення... Ні, краще ні.

Клімашевський витирає собі ніс.

— Чи ви все думаєте, що нема жадної надії? Аджеж ще жиє, хоч непритомний, а думали ми, що вмре вже там на місці. Є такий молодий, стільки має сил!

Доктор робить нетерпеливий рух рукою. Тарвід відчуває це радше, як чує.

— Якжеж ви хочете, щоб була надія! Обі ноги зломані,

грудна кліть надмяжджена, внутрішні ушкодження величезні. Не міг я їх навіть добре прослідити, бо це приспішило б тільки смерть. Це чудо, що ще живе, і що кінць відразу його не вбив.

— Так, Богу дякувати, стільки має сил... — повторяє знову Клімашевський.

— Не знаю, чи так дуже можна говорити „Богу дякувати“. Якщо б був убитий на місці, не терпів би; а тепер, ті дві, чи три години життя, що їх має перед собою, можуть бути страшними, якщо поверне притомність. Встрикнення морфіни вбило б відразу, то ж не маю права його робити.

Дві чи три години? Які вони смішні. Аджеж він за три дні їде до Вильна змінити релігію, а за три тижні, як лиш дім буде готовий, подружиться з Матою!

Хоче їм те крикнути, отвирає уста, пробує підвестись... Той самий страшний, неправдоподібний біль проникає його цілого. Замість крику тільки стогін добувається з його горла, голова опадає, заки вспів її добре підвести, в устах чує смак крові, мліє знову.

Коли вертає до притомности, доктор похилився над ним. З другої сторони стоїть Клімашевський. Вливають йому щось до уст ложочкою, обмивають обличчя.

— Не рушайтеся й нічого не говоріть — говорить доктор, бачучи його отворені очі.

— Зашкодили б ви собі. Треба трохи спокійно перележати, щоби скорше видужати.

Скорше видужати? Аджеж перед хвилиною говорив: дві, три години життя! Отже тепер говорить неправду? Але Таврід йому не перечить. Все, щоб лише не викликати того страшного болю! Намагається не тільки не рушатися, але навіть не віддихати. Примикає очі і мовчить. Доктор сідає при нім і тримає його за живчик.

Дві, три години... Дві, три години...

Стільки річей?... Яких?...

Мав женитися з Матою.

Пробує відтворити перед собою її образ і на хвилину це йому вдається. Бачить перед собою її темні розмріяні очі й усміхнені уста. Але на вид тієї постати вже не бється скорше його серце, не вдаряє кров до голови. По хвилині образ блідне, віддаляється, розпливається в повітря.

Отже це зближається смерть. Дивна річ; не може рушитись, не пробує навіть того зробити. По тім проймаючим перед хвилиною болю наступила цілковита неміч. Життя втікає з нього, а проте його думки так ясно, так виразно пливають, тільки устами виповісти їх не може. Його тіло вмирає, а він ніколи так виразно не відчував життя. Не життя мязнів і нервів, — життя зовсім іншого і стократ певнішого й більше індивідуального, життя, що його тільки заслоняли йому ті мязно-нервові чин-

ності. Чує одночасно, як потапає в якесь превелике істіння, що огортає його зо всіх сторін, але не пожирає. Він залишається собою, таким собою, яким ніколи ще не був. Все, що не є сутньо ним, що було тільки його зовнішньою формою, є для нього тепер перешкодою, щоб полчитися зовсім з тим Буттям, з тим єдиним Життям, до якого тяжить цілим своїм єством, що звільняється від доцьогочасних вязів. Ще нічого не бачить. Очі має замкнені на зовнішній світ, що його залишає, а внутрішній ще йому не отворився. Але знає, що є там перед ним Хтось, що панує над всім, що є не тільки живий і могучий, але є самим Життям, і Могучістю, і Любовю, і Красою... Як він міг кружляти коло того життєдайного Буття і так мало, так зовсім не звертати на Нього уваги?! Давати себе відірвати від Нього такими дрібничками? Бо тепер бачить, що то були дрібнички, що був дитиною, яка ховзається по тоненькій кризі льоду, покриваючій бездонну глибіню. Та глибіню притягає його тепер щораз сильніше, щораз нагальніше. Супроти сили, що його туди пориває, все інше є нічим. Навіть той біль, що проникав його перед хвилиною... Єдиним болем є той, що його від тієї глибини, від того світла, від того жару віддаляє...

Дві, три години...

Що він говорив недавно Іренці про Бога?

Памятає: — В останній годині зроблю, що мені слід... Якщо Пан Біг про мене дбає, то дасть мені потрібний час...

Так. Памятає. Визвав Бога і Бог визов прийняв.. Бог дотримує...

Він також мусить дотримати... Зробить, що йому слід... Звернутися до Бога виразно, зовсім, не лише думкою і серцем, але волею й життям — принаймні тією рештою життя, що йому ще залишилася...

Дві, три години... Священик мешкає в віддалі трьох кілометрів... Треба його спровадити, хоч би це мало спричинити знову той страшний біль, що на його спомин робиться йому слабо. Треба, хоч би це мало „приспішити кінець“ і ще скоротити короткі й так хвилини його життя...

Пробує говорити. Не може.

Краплі зимного поту виступають йому на чоло. Доктор похиляється над ним.

— Чи вас що болить? — питає з неспокоєм. Прошу нічого не говорити, жадного руху. Ставитиму питання. З вашого обличчя зрозумію відповідь. Хочете пити?

Очима перечить.

Треба зробити більше зусилля, щоби зрозуміли.

То заболить... То може вбити...

То ніщо. Треба.

— Клімашевський! — шепче врешті тихо, майже нечутно.

— Я є, пане дідич — заплакане обличчя економа похиляється з другої сторони над умираючим.

Його уста порушаються з величезними труднощами, а шепіт

